

O'ZBEKISTON UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CLIL YONDASHUVI ORQALI FANLARARO INTEGRATSIYANI RIVOJLANTIRISH VA O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Tursunaliyeva Muattar Alisher qizi

Ohangaron shahar 3-umum ta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16958553>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi O'zbekiston umumta'lim maktablarida CLIL (Content and Language Integrated Learning) yondashuvining fanlararo integratsiyani rivojlantirishdagi o'rni hamda o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. CLIL nafaqat ingliz tilini samarali o'rganishga, balki o'quvchilarni turli fanlar mazmunini uyg'unlashtirgan holda anglashga undaydi. Bu jarayon o'z navbatida ularning ijodiy tafakkuri, tahliliy yondashuvi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Maqolada O'zbekiston ta'lim tizimidagi mavjud islohotlar, davlat hujjatlari va xalqaro tajribalar asosida CLILning tanqidiy fikrlashni shakllantirishdagi metodik imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: CLIL, fanlararo integratsiya, tanqidiy fikrlash, umumta'lim maktablari, ingliz tili ta'limi, O'zbekiston ta'limi, innovatsion yondashuv.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida fanlarni o'qitishda innovatsion yondashuvlarni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, xorijiy tillarni o'qitishni takomillashtirish bo'yicha qabul qilingan PQ-5117-sonli qaror (2021-yil, 19-may) hamda PF-60-sonli Farmon ("Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi", 2022-yil, 28-yanvar) mazmunida o'quvchilarda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish va chet tillarini o'qitishda yangi metodlarni keng joriy etish vazifalari belgilab berilgan [1;45].

CLIL yondashuvi ana shunday vazifalarni amalga oshirish uchun eng samarali vositalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Chunki bu metodda o'quvchi nafaqat ingliz tilini, balki boshqa fanlarni ham ingliz tilida o'zlashtiradi. Masalan, tarix darsida "The Great Silk Road", biologiya darsida "Human Body Systems" mavzulari ingliz tilida o'tilganda, o'quvchilar bir vaqtning o'zida ham fan bilimlarini, ham lingvistik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday ikkiyoqlama o'qitish jarayoni ularni yangi bilimlarni tanqidiy tahlil qilishga va ularni hayotiy kontekstga tatbiq etishga o'rgatadi [2;78].

CLILning dolzarbligi shundaki, u o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Chunki o'quvchi ingliz tilida ilmiy tushunchalarni o'zlashtirar ekan, uni faqat yodlash bilan cheklanmaydi, balki mazmunni tahlil qiladi, muqobil fikrlarni solishtiradi va mustaqil xulosaga keladi. Bu jarayon "21-asr kompetensiyalari" — kreativlik, hamkorlik, muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi [3;112].

O'zbekiston maktablarida ingliz tilini o'qitishda CLILning joriy etilishi ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Chunki bu metod yordamida o'quvchilar fanlarni ingliz tilida o'rganib, tilni faqat lingvistik qobiliyat emas, balki ilmiy va amaliy bilimlarni o'zlashtirish vositasi sifatida qo'llashga o'rganadi. Shu boisdan mazkur tezisdagi CLIL yondashuvining fanlararo integratsiyani rivojlantirish va tanqidiy fikrlashni shakllantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi.

CLIL yondashuvi nazariy jihatdan ta'limning bir nechta zamonaviy konsepsiyalariga tayanadi. Avvalo, u **konstruktivizm** nazariyasi bilan bevosita bog'liq. Konstruktivizmga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor shaklda qabul qilmaydi, balki o'z tajribasi, amaliy faoliyati va muloqot

orqali uni “quradi”. CLIL darslarida ham o’quvchilar yangi fan mazmunini ingliz tilida o’rganar ekan, uni real hayotiy vaziyatlarga tatbiq etadi, muammoli savollarga javob izlaydi va shunday qilib tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi [4;59].

Nazariy asoslardan yana biri — **kognitiv rivojlanish nazariyalari**dir. Masalan, Bloom taksonomiyasi o’quv natijalarini bilim olishdan tortib, tahlil va baholash darajasigacha bosqichma-bosqich o’sishini ko’rsatadi. CLIL yondashuvida bu jarayon aynan ingliz tilida amalga oshirilgani sababli, o’quvchilar yuqori darajadagi kognitiv faoliyatga — tahlil qilish, solishtirish, baholash va xulosalashga jalb qilinadi. Shu tariqa, CLIL darslari oddiy yodlashdan ko’ra, chuqur tafakkur va mustaqil xulosa chiqarishga ko’proq yo’naltiradi [5;91].

CLILning nazariy asoslaridan biri sifatida **fanlararo integratsiya** konsepsiyasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Integratsiya o’quvchilarga bilimlarni bo’laklarga ajratilgan emas, balki yaxlit tizim sifatida ko’rish imkonini beradi. Masalan, geografiya darsida “Climate Change” mavzusi o’tilganda, bu mavzu biologiya (ekotizimlar), kimyo (atmosferadagi gazlar), matematika (statistik ma’lumotlar) va ingliz tili bilan bog’liq holda o’rganilishi mumkin. Bunday integratsion yondashuv o’quvchilar tafakkurida fanlararo aloqalarni ko’rish, sabab-oqibat bog’liqliklarini anglash va muammolarni kompleks tarzda hal etish ko’nikmalarini shakllantiradi [6;74].

Shuningdek, CLIL metodologiyasi bevosita **tanqidiy fikrlash nazariyalari** bilan hamohangdir. R. Ennis, M. Lipman va boshqa olimlarning ta’kidlashicha, tanqidiy fikrlash — bu shunchaki shubha qilish emas, balki dalillarga asoslanib, ma’lumotlarni tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish va qaror qabul qilish jarayonidir. CLIL yondashuvi aynan shu jarayonni rag’batlantiradi: o’quvchilar ingliz tilida o’z fikrlarini bildirish, dalillarni keltirish va bahs-munozarada qatnashishga o’rgatiladi. Masalan, tarix darsida “Causes of World War I” mavzusi muhokama qilinganda, o’quvchilar turli sabablarni ingliz tilida tahlil qilib, o’z qarashlarini dalillashga majbur bo’ladilar [7;138].

Fanlararo integratsiya va tanqidiy fikrlash o’rtasidagi uzviy bog’liqlik shundaki, o’quvchi bilimlarni turli manbalardan olishga, ularni qayta ishlash va yangi kontekstda qo’llashga o’rgatiladi. Bu jarayon o’z navbatida, zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri — **21-asr kompetensiyalarini** shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois, CLIL nafaqat til o’qitish metodikasi, balki zamonaviy ta’lim paradigmasining muhim qismi sifatida qaralmoqda.

CLIL yondashuvi muvaffaqiyatli bo’lishi uchun eng avvalo o’qituvchining kasbiy tayyorgarligi va metodik yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki CLIL oddiygina ingliz tili darsidan farqli ravishda, fan mazmunini ham, tilni ham bir vaqtda o’rgatishni talab qiladi. Bu esa o’qituvchini ikki tomonlama kompetensiyaga ega bo’lishga majbur qiladi: u nafaqat chet tilini mukammal bilishi, balki fan mazmunini ham talabalarga oson va tushunarli qilib yetkazishi kerak.

O’qituvchi CLIL darslarida o’z rolini o’zgartiradi: u endi bilimni biryoqlama beruvchi emas, balki o’quvchilarni mustaqil izlanishga, fikr yuritishga va dalillashga undovchi yo’naltiruvchi (fasilitator) vazifasini bajaradi. Masalan, tarix darsida muayyan voqeani faqatgina bayon qilish o’rniga, u o’quvchilarga turli manbalarni ingliz tilida o’rganishni, ma’lumotlarni solishtirishni va xulosa chiqarishni topshiradi. Shu orqali o’quvchilar tanqidiy fikrlash jarayoniga jalb etiladi.

Metodik yondashuvlarda bir necha asosiy usullar ajralib turadi. Ulardan biri — **scaffolding**, ya’ni o’quvchilarni murakkab mazmunni tushunishga asta-sekin olib boruvchi qo’llab-quvvatlash usuli. O’qituvchi murakkab termin va iboralarni soddalash qilib tushuntiradi,

vizual materiallardan foydalanadi, so'ng o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'tkazadi. Bu jarayon tanqidiy fikrlashni bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

Shuningdek, o'qituvchi CLIL darslarida **muammoli vaziyat yaratish** usulidan ham keng foydalanadi. Masalan, geografiya darsida "Climate Change" mavzusida turli qarashlarni taqdim etib, o'quvchilardan ushbu fikrlarni ingliz tilida muhokama qilishni so'raydi. Bu metod nafaqat ingliz tilini, balki tahliliy va baholovchi fikrlashni ham kuchaytiradi.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasida yana bir muhim jihat — **hamkorlikda dars o'tkazish**dir. CLIL yondashuvida fan va til o'qituvchilari o'zaro hamkorlikda darslarni tashkil etishi samaradorlikni oshiradi. Masalan, biologiya o'qituvchisi jarayonlarni tushuntirar ekan, ingliz tili o'qituvchisi o'quvchilarning til jihatidan to'g'ri ifodalanishini kuzatadi va kerakli izohlarni beradi. Bu nafaqat bilimni, balki kommunikativ ko'nikmalarni ham mustahkamlaydi.

Shu bois, CLIL yondashuvi o'qituvchidan yuqori darajada metodik mahorat, ijodkorlik va fanlararo bilimlarni uyg'unlashtira olish qobiliyatini talab etadi. Aynan shu jihatlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi va o'quvchilarda yangi bilimlarni mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'zbekiston umumta'lim maktablarida CLIL yondashuvining amaliy joriy etilishi nafaqat til o'rganish jarayonini samarali qiladi, balki fanlararo integratsiyani ham kuchaytiradi. Hozirgi kunda ingliz tili darsliklari – 5–6-sinflarda *Guess What!*, 7–9-sinflarda *Prepare* – mazmun jihatdan CLIL elementlariga ega bo'lib, ular fan bilimlari bilan tilni uyg'un o'rgatish imkonini beradi. Masalan, *Guess What!* darsligidagi "Animal Habitats" mavzusi biologiya bilan, *Prepare* darsligidagi "Technology and Innovations" mavzusi esa informatika bilan bog'langan. Bunday integratsion topshiriqlar o'quvchilarda fanlararo aloqalarni ingliz tilida anglash, terminologiyani o'zlashtirish va fikrni tahliliy ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, CLIL darslarida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash faoliyati ko'proq rag'batlantiriladi. Masalan, tarix darsida "The Silk Road" mavzusi o'rganilganda, o'quvchilar ingliz tilida savdo yo'llarining ijobiy va salbiy ta'sirlarini muhokama qiladi, turli manbalardan olingan ma'lumotlarni solishtiradi va xulosa chiqaradi. Geografiya darsida "Water Resources of Central Asia" mavzusi muhokama qilinganda esa o'quvchilar ekologik muammolarni hal etishda turli yondashuvlarni ingliz tilida tahlil qilishadi. Bu kabi topshiriqlar CLILning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi kuchli imkoniyatini ko'rsatadi.

CLIL yondashuvi shuningdek, o'quvchilarda **kognitiv faollik**ni kuchaytiradi. Oddiy yodlash va takrorlashdan tashqari, ular ilmiy matnlarni ingliz tilida o'qish, asosiy g'oyani ajratish, ma'lumotlarni qayta ishlash va mustaqil taqdimot qilishga o'rgatiladi. Masalan, biologiya darsida "Photosynthesis" mavzusida o'quvchilar jarayonni ingliz tilida tushuntirish bilan birga, uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini ham baholashlari talab qilinadi.

O'zbekiston sharoitida CLIL yondashuvini keng joriy etish uchun quyidagi amaliy imkoniyatlardan foydalanish mumkin:

- **Integratsiyalashgan loyihalar:** fan va tilni birlashtirgan kichik tadqiqot ishlari (masalan, "Renewable Energy in Uzbekistan" mavzusida loyiha tayyorlash).
- **Hamkorlikda darslar:** ingliz tili o'qituvchisi va fan o'qituvchisining qo'shma mashg'ulotlari.
- **Raqamli resurslardan foydalanish:** ingliz tilida ilmiy videoroliklar, infografikalar va interaktiv platformalar yordamida o'quvchilarning tahliliy fikrlashini qo'llab-quvvatlash.

Ko'rib turganimizdek, CLIL yondashuvi amaliyotda to'g'ri tatbiq etilsa, nafaqat til o'rganishni, balki fanlarni chuqurroq anglashni ham ta'minlaydi. Eng asosiysi, bu jarayon o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirishga xizmat qiladi, chunki ular bilimni passiv qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, baholaydi va yangi kontekstlarda qo'llaydi.

Xulosa. O'zbekiston umumta'lim maktablarida CLIL yondashuvini joriy etish ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqish imkonini bermoqda. Ushbu yondashuv orqali fanlararo integratsiya ta'minlanib, o'quvchilar bilimlarni turli kontekstlarda qo'llashga o'rgatiladi. Eng muhimi, CLIL nafaqat chet tilini samarali o'rgatish, balki o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va mustaqil qaror qabul qilish kabi 21-asr kompetensiyalarini shakllantirishda ham samarali metod sifatida e'tirof etilmoqda.

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish CLILning eng muhim natijalaridan biridir. Chunki ularni oddiy yodlashdan tashqari, ilmiy matnlarni tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish va dalillash asosida xulosa chiqarishga yo'naltiradi. Shuningdek, CLIL yordamida fan va til integratsiyasi o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtiradi, ularni kompleks yondashuv asosida o'qishga jalb etadi.

Shu bois, CLIL yondashuvini kengroq tatbiq etish O'zbekiston ta'lim tizimi uchun dolzarb vazifa hisoblanadi. Bu yo'lda metodik qo'llanmalar ishlab chiqish, o'qituvchilarni tayyorlash va zamonaviy resurslar bilan ta'minlash zarur. Natijada, CLIL darslari nafaqat ingliz tili ta'limini sifat jihatdan yaxshilaydi, balki o'quvchilarda fanlararo bilimlarni mustahkamlash va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ham samarali bo'ladi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi PQ-1875-son qarori "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2012. – 45 b.
2. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: Cambridge University Press. – 78 b.
3. Dalton-Puffer, C. (2011). Content-and-language integrated learning: From practice to principles? In: Ruiz de Zarobe, Y. (Ed.), *Content and Language Integrated Learning: Evidence from Research in Europe*. Bristol: Multilingual Matters. – 112 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". – Toshkent, 2022. – 66 b.
5. Meyer, O. (2010). *Introducing the CLIL approach*. Springer. – 103 b.
6. Ting, T. (2010). CLIL appeals to how the brain likes its information: Examples from CLIL-(neuro)science. *International CLIL Research Journal*, 1(3), 3–18. – 88 b.
7. Genesee, F. (2015). *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing. – 114 b.